

ЯКІСТЬ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 314.727

В. М. НИЖНИК
Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ ЗМІН ТА РОЗВИТКУ ФОРМ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто становлення нових форм власності у взаємозв'язку з розвитком людського капіталу знаннєвої економіки. Визначено особливості формування людського капіталу в системі відносин інтелектуальної власності. Здійснено аналіз соціально-економічного застосування права власності на людський капітал в контексті формування його конкурентоспроможності.

Ключові слова: форми власності, людський капітал, інтелектуальна власність, конкурентоспроможність.

V. M. NYZHNYK
Khmelnytskyi National University

COMPETITIVENESS FORMATION OF HUMAN CAPITAL IN THE SYSTEM OF CHANGE AND DEVELOPMENT OF OWNERSHIP FORMS

The aim of the article is to identify the relationship of ownership and human capital in terms of the knowledge economy and information society and the formation of its competitiveness. Within the traditional concepts and existing regulatory framework basic forms of ownership can be divided in the state, including state and municipal ownership; collective, which includes cooperative, corporations, NGOs; private, including individual and group; mixed based on joint ownership. Within the existing system of legal regulation the consolidation of ownership of human capital in the form of, on the one hand, fixing its value in the assets of the entity in the form of goodwill, on the other hand, employment contracts with the workforce is allowed. In the context of the intellectual property concept human capital is the stock of knowledge in all its multiple forms that ensure productive work, including uncoded knowledge, knowledge expressed in skills and know-how, in relationships and professional and social networks, in creativity and motivation. The usage of the right management decisions on the application and implementation of human capital is implemented in its own or delegated right of object properties and obtained with its help benefits usage. The state as a subject of the human capital formation, reproduction and usage acts as a participant of the process. However, the transfer of ownership to the state does not occur, therefore as a source of the legal framework of human capital management, it does not enter into a relationship of appropriation-alienation. And not entering into these relationships, the state uses human capital properties, including formation based on multiplier effects across the economy, provision and reproduction of competitive advantage in the terms of competition on global investment and innovation markets.

Keywords: form of ownership, human capital, intellectual property, competitiveness.

Постановка проблеми. Зміни суспільних формацій, ключові відмінності механізму функціонування економіки полягають у зміні домінуючих факторів відтворення матеріальних благ, де на сучасному етапі чітко простежується закріплення ключової ролі людини як носія вмінь, знань, досвіду та фізіологічних можливостей – людського капіталу. В той же час зміна домінуючих факторів виробництва не призводить до зміни фінансових механізмів та інструментів їх відтворення, а лише до вдосконалення всієї сукупності такого роду механізмів та інструментів. В цьому напрямі актуальності набуває дослідження розвитку форм власності у формуванні конкурентоспроможності людського капіталу в умовах економіки знань порівняно з індустріальним та інформаційним суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема людського капіталу представляється достатньо розробленою сучасною економічною наукою. Наукові праці Г. Беккера, Х. Боуена, Л. Вальсара, Дж. Кендрика, Дж. Кларка, Ф. Ліста, Ф. Махлупа, Я. Мінсера, Дж. Мінцера, Р. Солоу, Л. Туроу, Т. Шульца, Д. Солемана, І. Фішера, Л. Хансена досліджують глибинні основи людського капіталу, виявляють та обґрунтовують генезу його виникнення та напрямок розвитку в умовах зміни суспільних формацій. Вітчизняні науковці: В. Антонюк, Д. Богиня, О. Грішнова, М. Долішній, С. Злупко, А. Колот, В. Куценко, Е. Лібанова, І. Петрова, С. Пирожков, Л. Семів, Л. Шевчук, – досягли значних результатів у розробці методичної бази, оцінки обсягів, структури, напрямів розвитку людського капіталу. Водночас, слід відмітити недостатнє висвітлення дослідження форм власності на людський капітал знаннєвої економіки.

Метою статті є виявлення взаємозв'язку розвитку форм власності та людського капіталу в умовах економіки знань та інформаційного суспільства і формування його конкурентоспроможності.

Основний матеріал дослідження. Ліквідація тотального домінування державної власності має наслідком динамічний розвиток видів та форм власності, характерних ринковій економіці. На сучасному етапі функціонування економічного механізму України застосовуваним формам та видам власності характерні наступні принципи:

- відчуження носіїв людського капіталу від матеріальних умов праці;

- набуття носіями людського капіталу статусу юридично незалежної особи;
- присвоєння економічних ефектів експлуатації людського капіталу на основі його купівлі-продажу;
- економічною формою отриманих ефектів може виступати економічна рента, отримана на основі експлуатації людського капіталу.

За умов розвитку продуктивних сил інформаційного суспільства та економіки знань, нові форми господарської діяльності суттєво змінюють економічні відносини. Разом зі зміною системи економічних відносин старі форми власності за відсутності попиту на них мають все менше застосування, в той час як форми власності, що набувають широкого використання, вдосконалюються.

Нові форми власності фактично закріплюють інноваційні методи управління, організації праці, принципи розподілу економічних, соціальних, господарських та суспільних ефектів. Слід констатувати, що революційні зміни за всіх переваг закріплення інноваційних форм суспільних, господарських та економічних відносин, зокрема масштабних трансформаційних ефектів, апіорі нездатні забезпечити ефективність новостворюваної суспільної та господарської системи без подальшого вдосконалення, що відбувається виключно еволюційним шляхом.

В межах традиційних концепцій та наявної нормативно-правової бази основні форми власності діляться на державну, що включає загальнодержавну та муніципальну; колективну, що включає кооперативні, акціонерні, громадські організації; приватну, що включає індивідуальну та групову; змішану на основі спільного володіння. Кожна з наведених груп сформована в ході еволюції, і очевидно відображає механізми економічного відтворення та володіння господарськими ресурсами. Наприклад, корпоративна або акціонерна форма власності утворилась як механізм швидкої мобілізації капіталу в ході розвитку індустріальних компаній. Спільне підприємництво традиційно вважається способом участі в капіталі з одночасним трансфером технологій, інвестиційних ресурсів, know-how, матеріально-технічних ресурсів [1].

В межах наявної системи нормативно-правового регулювання допускається закріплення права власності на людський капітал у вигляді, з однієї сторони, фіксації його вартості в активах суб'єкта господарювання у формі гудвілу, а з іншої сторони, трудових договорів та контрактів з найму робочої сили.

В контексті здатності економічної системи в ході еволюції господарських відносин сформувати адекватну економіці знань нормативно-правову систему, користуючись еволюційним критеріями, останній етап розвитку форм власності ототожнюється з проблемами трансформації приватної власності у суспільну. Аналогія проявляється в усупільненні людського капіталу, його здатності застосовувати учасниками ринку незалежно від приналежності носію.

Прикладом відділення власника капіталу від безпосереднього процесу його експлуатації слугує застосування корпоративної власності, де носії правовідносин від володіння капіталом отримують виключно інвестиційний дохід. Факт існування аналогії слід сприймати як апіорну можливість застосування двоїстої природи людського капіталу у формуванні механізмів та програм інвестування в нього, формування ринків людського капіталу як сукупності економічних підсистем утворених в ході еволюції ринку праці, інвестиційного та освітнього секторів з потенційним розвитком та залученням до нього системи охорони здоров'я, виховання, розваг тощо.

З іншої сторони, система відносин власності еволюціонує, коли нові її форми визрівають на базі економічних відносин попереднього етапу суспільного розвитку, і на наступному етапі перетворюються у домінуючу форму. Тобто визріваючи на основі адекватних законів та нормативних актів трансформують господарський механізм на вищий рівень за ефективністю, гнучкістю та чутливістю до викликів розвитку людського капіталу систему. Еволюційний процес реалізується лише в економіках, політична система яких спроможна адекватно реагувати на виклики розвитку продуктивних сил, розв'язувати завдання виходу з волатильних та турбулентних ринків, періоду несумісності між продуктивними силами та формами власності, надати інноваційного змісту застосовуваним юридичним формам [1].

В межах відстеження еволюції форм власності, відтворення продуктивних сил інформаційного суспільства та економіки знань заслуговує уваги питання трансформації приватної власності та дезінтеграції її функцій. Системоутворююча роль останніх визначає:

- спосіб поєднання та конвертації людського капіталу, факторів та засобів виробництва;
- соціальну структуру спільноти, інституційну систему, економічний та господарський механізм;
- особливості розподілу людського капіталу, сформованих ним ефектів та вироблених продуктів;
- цілі діяльності, зміст та механізм управління економічними процесами.

Найскладнішою у відносинах власності є взаємодія на основі привласнення, яке розглядається в якості економічного процесу, способу перетворення предметів, явищ природи і суспільних відносин, їх корисних властивостей, ефектів використання та відчуження, що розглядається в якості процесу перетворення діяльності та здібностей людини на самостійну силу, уречевлення результатів праці з перетворенням власності суб'єкта на об'єкт економічних відносин [2; 3, с. 126].

На основі попередньо зроблених акцентів слід пам'ятати, що основоположним елементом соціально-економічного та господарського застосування права власності на людський капітал виступає привласнення, що здійснюється на основі відносин володіння, розпорядження та користування.

Традиційно категорія володіння визначає приналежність предмета чи об'єкта власності суб'єкту соціально-економічних чи господарських відносин.

Суб'єкт володіння може розпоряджатись об'єктом самостійно, що на практиці на рівні особи спостерігається в роботі фрілансерів, а на рівні суб'єкта господарювання – використання знань працівників, отриманих в ході перепідготовки за рахунок чи на базі суб'єкта господарювання. Поряд з власним, суб'єкт володіння може передати право на розпорядження іншому.

В системі відносин інтелектуальної власності людський капітал можна трактувати як здатність суб'єктів володіння ним ініціювати, формувати, підтримувати і розвивати інноваційні процеси. В свою чергу, інтелектуальна власність представляє санкціоновані інституціональним режимом відносини, що виникають між людьми з приводу розподілу прав на результати інтелектуальної діяльності [4]. За останні десятиліття відбулась трансформація розуміння власності на інформацію і знання, незважаючи на те, що термін «інтелектуальна власність» сам по собі не став поширеним до кінця 20-го століття. В той час як знання розглядаються як поділюваний і примножуваний ресурс, інтелектуальна власність передбачає, що деякі форми знань знаходяться у приватній власності. Така правова концептуалізація знань увійшла в обіг досить нещодавно, ставши домінуючою у світі лише у минулому столітті [5, с. 47].

В контексті розвитку поняття інтелектуальної власності людський капітал є запасом знань у всіх його множинних формах, що забезпечують продуктивну працю, включаючи некодифіковані знання, знання, виражені в уміннях та ноу-хау, у відносинах та професійних і соціальних мережах, у креативності та вмотивованості. Даний запас знань можна розглядати у трьох основних вимірах:

- Ментальні знання, носіями яких, у порівнянні з письмово зафіксованими, є лише люди. Певні види знань, за своєю природою, не можуть бути записаними, оскільки «люди можуть більше знати, ніж сказати» [6]. Тому ментальні знання важко передати через патент або науковий журнал. Основним способом передачі даних видів знань є пряма взаємодія між людьми. Знання перетікають через трудову мобільність та професійну взаємодію. Зарубіжні науковці К. Ероу та Д. Барк підкреслюють, що саме мобільність працівників є головним шляхом розповсюдження інформації даного типу, оскільки остання переміщується тільки разом зі своїми носіями [7].

- Соціальні та мережеві знання, що поширюються в результаті формування соціальних взаємозв'язків та професійних співтовариств. Соціальні відносини продовжуються після того, як працівники змінюють місце роботи, зберігаючи професійні зв'язки, які, в свою чергу, створюють можливості для об'єднання між різними типами знань та ідей. По-перше, існування професійних зв'язків значно впливає на ймовірність індивідуальної підприємницької діяльності. Такі відносини дають змогу індивіду визначати можливості підприємництва і підвищують мотивацію їх використання. По-друге, професійні зв'язки активізують участь у спільній, колективній інноваційній діяльності. По-третє, формується мережа знань регіону або спільноти, яка в подальшому є базою набуття знань кожним індивідом.

- Мотиваційні знання, що полягають в усвідомленні індивідом необхідності і шляхів інвестування у власний людський капітал, зважаючи на можливості його подальшої ефективної реалізації [5, с. 49–52].

Користування правом прийняття управлінських рішень щодо застосування і реалізації людського капіталу [2] формується у власному чи делегованому праві використання властивостей об'єкта та отриманих за його допомогою благ. В межах досліджуваної проблеми об'єкт ототожнюється з людським капіталом, суб'єктом володіння виступає особа – носій людського капіталу, розпорядником та користувачем може бути як носій, так і суб'єкти господарських відносин.

В межах запропонованого нами підходу держава як суб'єкт формування, відтворення та використання виступає учасником процесу. Разом з тим, переходу права власності для держави не відбувається, через що будучи джерелом нормативно-правової бази управління людським капіталом [8], вона не вступає в відносини привласнення-відчуження. І не вступаючи у вказані відносини користується властивостями людського капіталу, серед яких формування на основі мультиплікативних ефектів масштабів економіки, забезпечення та відтворення конкурентних переваг в ході боротьби на світових інвестиційних та інноваційних ринках.

Висновки. Таким чином, конкурентоспроможність людського капіталу може формуватись і підвищуватись як у приватній, так і у корпоративній та державній формах власності на цей ресурс за допомогою використання відповідних інструментів інвестування. При цьому еволюціонували правові відносини, засновані на основних формах власності та похідні від них економічні інструменти. Останні відображають всю складність управління людським капіталом, його формування, відтворення та використання за розвитку інформаційного суспільства та зародження економіки знань, а також є перспективним напрямом подальших досліджень в контексті розвитку економічної системи України.

Література

1. Ніколайчук М.В. Управління людським капіталом за умов розвитку економіки знань: проблеми теорії та практики : монографія / М. В. Ніколайчук. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – 201 с.
2. Котова І. Проблеми запровадження реєстрації прав власності на підприємство як об'єкт нерухомості / І. Котова // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 3. – С. 31–33.
3. Лоскутов В.И. Организация, управление, собственность / В.И. Лоскутов. – Мурманск, 1994. – 250 с.

4. Бувевич А.П. Роль человеческого капитала в системе отношений интеллектуальной собственности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mirkin.ru/_docs/_dumnaya/buevich.pdf
5. Lobel O. The New Cognitive Property: Human Capital Law and the Reach of Intellectual Property. Legal Studies Research Paper Series. Research Paper, No. 14–170, 2014, 65 p. URL: https://www.law.berkeley.edu/files/Lobel_Orly_IPSC_paper_2014.pdf
6. Polanyi M. Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. London, 2005. 493 p. URL: <http://www.strongwind.com.hk/pdfs/TuiJian/PersonalKnowledge.pdf>
7. Burk Dan L. The Role of Patent Law in Knowledge Codification, 2008, URL: http://btlj.org/data/articles2015/vol23/23_3_S/23-berkeley-tech-l-j-1009-1034.pdf
8. Нижник В. М. Соціальна політика у формуванні антикризових напрямів підвищення людського потенціалу України / В. М. Нижник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 6. Т. 2. – С. 7–11.

References

1. Nikolaychuk M.V. Upravlinnia liudskym kapitalom za umov rozvytku ekonomiky znan: problemy teorii ta praktyky : monohrafiia / M.V. Nikolaychuk. – Khmelnytsky : KHNU, 2012. – 201 p.
2. Kotova I. Problemy zaprovadzhennia reiesratsii prav vlasnosti na pidpriemstvo yak ob'iekt neruhomosti / I. Kotova // Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. – 2013. – № 3. – P. 31-33
3. Loskutov V.I. Orhanizatsiia, upravlieniye, sobstviennost / V.I. Loskutov – Murmansk, 1994. – 250 p.
4. Buievich A.P. Rol cheloviechieskogo kapitala v sistiemie otnosheniy intelektualnoy sobstviennosti. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/_dumnaya/buevich.pdf
5. Lobel O. The New Cognitive Property: Human Capital Law and the Reach of Intellectual Property / O. Lobel // Legal Studies Research Paper Series // Research Paper No. 14-170, 2014, 65 p. URL: https://www.law.berkeley.edu/files/Lobel_Orly_IPSC_paper_2014.pdf
6. Polanyi M. Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy / M. Polanyi. – London, 2005. – 493 p. URL: <http://www.strongwind.com.hk/pdfs/TuiJian/PersonalKnowledge.pdf>
7. Burk Dan L. The Role of Patent Law in Knowledge Codification / Dan L. Burk, 2008. URL: http://btlj.org/data/articles2015/vol23/23_3_S/23-berkeley-tech-l-j-1009-1034.pdf
8. Nyzhnyk V.M. Sotsialna polityka u formuvanni antykrizovyh napriamiv pidvyschennia liudskoho potentsialu Ukrainy / V.M. Nyzhnyk // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2010. – № 6, V.2. – P. 7-11.

Надійшла 13.08.2015; стаття прорецензована редколегією